

Doslov

Americký sen, nebo noční můra?

Dvanáct tisíc dolarů, to je cena za „americký sen“, alespoň tedy pro vypravěče a hlavního hrdinu románového debutu Michaela Thomase *Na dno*, románu o zoufalé snaze uspět v americké společnosti, který svému autorovi vynesl roku 2009 nejvyšší dotované literární ocenění na světě, dublinskou cenu IMPAC, a rovněž mu získal obrovské uznání mezi čtenáři.

S jistou nadsázkou by tak šlo říct, že Michael Thomas se ziskem prestižní ceny rozhodl jít svému protagonistovi příkladem, protože i vypravěč díla má v šuplíku román, který mu má vynést jmění. Ostatně protagonista příběhu nezapře jisté autobiografické rysy. I Michael Thomas se narodil v centru Bostonu, po studiích, cestách po světě a pokusech prosadit se jako autor písňových textů a zpěvák, se usadil se svou bílou manželkou a třemi dětmi v Brooklynu. Jako dítě zažil v Bostonu sedmdesátých let zvláštní experiment americké vlády, jenž se pokoušel odstranit rasovou segregaci ve školách. Experiment měl své počátky ve čtyřicátých a padesátých letech dvacátého století, kdy většina škol mimo velká města byla rasově segregovaná a v jižanských státech (odkud pocházel Thomasův otec) dokonce školy všechny. Děti z černošských rodin byly odvázeny autobusy do škol na předměstí, kam se po válce masivně stěhovalo bílé obyvatelstvo. Přestože doprava školními autobusy byla zdarma, projekt se s velkým úspěchem nesetkal a odpor vůči němu narůstal až do sedmdesátých let, kdy vyvrcholil roku 1974 známou kontroverzí v Bostonu. Nesmyslnost celého projektu – děti musely cestovat do škol vzdálených dlouhé kilometry, přitom jinou školu měli

v sousedství; děti byly zbytečně vytrhávány z prostředí, v němž vyrůstaly – vedla k jeho postupnému úpadku, jenž na symbolické rovině ukazuje, jak nesnadné je vypořádat se s rasovým problémem, a že toho rozhodně nelze dosáhnout nějakým byrokratickým, jakkoli dobře míněným, rozhodnutím.

Literatura se k tomu hodí lépe a to si uvědomuje i Michael Thomas, který ve svém rozmáchlém románu odkazuje k široké skupině svých předchůdců. Inspirací, jež se nabízí při takovémto tematickém vymezení sama, je Ellisonův klasický román *Neviditelný muž* (jediná kniha, již Ellison za svého života vydal – snad jej v tomhle Thomas napodobovat nebude). Ellisonův vypravěč se pokládá za sociálně „neviditelného“ a za celý román se nedozvíme jeho jméno; jména, respektive jejich absence, hrají důležitou úlohu i v Thomasově románu. Sice se časem dočteme, že vypravěč se jmenuje Išmael, ale to může být spíš symbolický odkaz k zoufalému hrdinovi Melvillovy *Bílé velryby*. Jeho děti jména postrádají: O dvou z nich mluví jako o C a X, třetí zůstává zcela beze jména a jediný člen Išmaelovy rodiny, který má běžné jméno, je jeho žena Claire – přirozeně, protože ta má své pevné místo v sociální hierarchii.

Ellisonův muž je „neviditelný“ proto, že je mu a priori znemožněno pokusit se o naplnění „amerického snu“, tedy o získání jistého postavení, anebo, řečeno jinými slovy, prostě o dosažení nějakého společenského úspěchu. Děj románu vydaného zkraje padesátých let je zasazen do kontextu rasových nepokojů a autor více či méně naznačuje, že jedním z důvodů, možná vůbec hlavním důvodem „neúspěšnosti“ je barva jeho pleti. Vedle Ellisona v románu najdeme odkazy a aluze i na další významné autory, kteří se tímto problémem zabývali: James Baldwin, Chinua Achebe či Richard Wright.

Problém, který vypravěč románu řeší, není ale čistě „rasový“, byť barva pleti v něm hraje, minimálně dle jeho přesvědčení, významnou roli. Je to problém „identity“, lze-li použít zhusta zneužívané slovo. Úkol, jenž před protagonistou románu stojí, je poměrně prostý: sehnat během několika dní, konkrétně čtyřech, dvanáct tisíc dolarů, které jeho rodina potřebuje k uspokojení

základních potřeb, konkrétně na bydlení a na zaplacení školného pro děti. Dvanáct tisíc dolarů není úplně směšná částka, nicméně přesto se čtenář neubrání domněnce, že zde něco úplně nehraje. Pokud totiž jeho příběh postavíme vedle prvních textů černých autorů, třeba slavného vyprávění Fredericka Douglassa, pak zde máme něco, co lze srovnávat jen stěží: na jedné straně boj o svobodu, o holou existenci, na straně druhé nutnost zabezpečit prostředky pro rodinný život tak, jak je definován určitým společenským stereotypem. Motiv školného úzce rezonuje s již zmíněným svážením černošských dětí do škol na předměstí, takže by se chtělo dodat, že stejně jako neuspěl sociální experiment úřadů, je marné i snažení vypravěčovo. Vzdělání nepochybně důležité je, nicméně docházka do školy, jakkoli prestižní, nic neřeší. Ostatně i to dobře zná Thomas ze své vlastní zkušenosti: Jeho otec vystudoval filosofii na Bostonské univerzitě, pak si na živobytí vydělával v komerční sféře a svému synovi zůstavil bohatou knihovnu, z níž mladý Michael Thomas, prý nadšený čtenář, bohatě čerpal. Vzdělání je věc celého života a je to záležitost důvěrná; docházka do vzdělávací instituce je věc společenská.

Feministické a genderové kritičky jistě namítnou, že společenská situace, jak ji načrtává Thomas, není ani tak odrazem současné skutečnosti, nýbrž spíše doby poválečné, kdy rasové rozdělení společnosti bylo výraznější a kdy byly poměrně rigidně definovány role ženy a muže. Pokud je totiž vypravěčova manželka Claire vzdělaná a úspěšná žena, nabízí se – s ohledem na vývoj společnosti dnes – logická otázka, proč si pár tradiční role nevymění a proč se starosti o materiální zabezpečení domácnosti nechopí právě ona. Thomasův příběh však ukazuje, že staré stereotypy přezívají a že teorie sice může být všeobecně akceptována, leč cesta do běžného života je zdlouhavá. Išmael má rád své děti, je hrdým otcem a chce se o ně „postarat“. Proto vlastně nepochybně účel, na který mají být sehnány peníze vynaloženy. Nicméně jakmile přijme úkol sehnat peníze za svůj, bolestně si uvědomuje vlastní nedostatečnost, selhání, nedosažitelnost „amerického snu“ a nevědomky, snad pod vlivem četby, propadá jistému „resentimentu“ a vepisuje čtyři dny svého života do příběhů starších, do

příběhů o rasovém útlaku, o nemožnosti překonat hranici segregace. Přitom on sám už ji dávno překročil svým manželstvím a dětmi: „*X je celý já. Ne já, když mi byly tři, ale já jako dospělý. Má tělo chlapa a chlapskou hlavu, hranatou čelist, není ani tlustý, ani zženštilý. Má všechno kromě strniště, jizev a vrásek. X vypadá úplně jako já, tedy až na to, že je bílý. Má jasně modrošedé oči, které mu čas od času zezelenají. Ty oči jsou na něm to jediné, co někdy vypadá dětsky, divoce a nesoustředěně, dívá se sice na vás, ale ve skutečnosti rentgenuje vše kolem. V létě je blondatý a do bronzova opálený. Vypadá jako elf, který to přehnal se solárkem a steroidy. Hodil by se k němu meč za opaskem a štít připásaný na zádech.*“ Vypravěč si představuje, jak by byly jeho děti posuzovány, kdyby se k nim přistupovalo čistě podle barvy pleti. To se samozřejmě neděje a – čteme mezi řádky – neděje se to ani v jeho případě. Rasový stereotyp mu pomáhá vyrovnat se s vlastní situací, vlastně mu umožňuje vysvětlit svět, najít důvody, proč není „úspěšný“ (ne náhodou narazíme několikrát na stránkách tohoto románu na odkaz k Francisu Scottu Fitzgeraldovi). Ještě jinými slovy: společnost vyvíjí na jedince obrovský tlak a jedním ze způsobů, jak tomuto tlaku uniknout, je vepsat se do starších příběhů a s jejich pomocí podat ten svůj.

V Išmaelově vyprávění tak znovu čteme příběh člověka, který chce prorazit, který chce dosáhnout „úspěchu“, aniž by si přesně uvědomoval, co tento úspěch znamená. Vzpomeneme si na hrdiny knih Jacka Londa, Francise S. Fitzgeralda, ale taky již zmiňovaného Hermana Melvilla. Išmael – jehož jméno odkazuje k nemanželskému Abrahámovu synovi – vstupuje do příběhu podobně jako Melvillův námořník, před oběma z nich stojí téměř nesplnitelný úkol: Melvillův hrdina vyráží po boku šíleného kapitána za velrybou, Thomasův vypravěč musí sehnat peníze. Oba se na počátku své cesty vyznačují jistým fatalismem, odevzdaností, která se však postupně mění v zarputilost, jež přináší do textu naději.

Išmael je hrdina nejednoznačný a právě rozporuplnost jeho povahy je – společně s výborným literárním podáním – nejzajímavějším aspektem Thomasovy knihy. Román, který nám ame-

rický autor předkládá, totiž rozhodně není pohádka o chudém, odstrkovaném „černouškovi“, který štěstí dojde. Je to příběh člověka, který jako všichni z nás trpí nějakými resentimenty, komplexy a k nim se v krizových situacích poměrně přirozeně uchyluje. Proto by byla chyba interpretovat dílo čistě z perspektivy rasových problémů. Čtenář pojme k vypravěči sympatie kvůli jeho pohledu na život, což však neznamená, že by ho Išmael místy neštal: Nechová se zrovna hezky k těm, kdo by mu chtěli pomoci a filosofické exkursy působí dojmem jistého snobismu a vychloubání. Nicméně právě toto z něj činí reálnou a věrohodnou postavu.

Išmael pohrdá světem kolem sebe, který nedokáže náležitě ocenit jeho talent, zároveň však po uznání tohoto světa touží. Co to znamená stát se úspěšný? Mít peníze a vysedávat v luxusních kavárnách? To je otázka, které se Išmael sám hrozí a před níž ho zachraňuje jen jeho „neúspěšnost“. Hlavním důvodem jeho problémů je to, že se narodil „příliš pozdě“ – 21. století není století dvacáté s nevyčerpatelným potenciálem pro kombinaci idealismu a ideologií (Booker T. Washington, Martin Luther King). V pozdním čase dějin, do něhož je vržen Išmael, se kontury rozplývají, věci se nerozpadají, jak by napsal Yeats, nýbrž se slévají dohromady, a vyznat se v nich je obtížnější než sehnat dvanáct tisíc dolarů.

Ladislav Nagy